

Poetin, Erdogan en de worsteling van de NAVO

Bob Deen, Nienke van Heukelingen, Niels Drost

De afgelopen jaren hebben Turkije en Rusland in Syrië, Libië en Nagorno-Karabach meermaals lijnrecht tegenover elkaar gestaan, maar bleef een grootschalige escalatie uit. President Vladimir Poetin en president Recep Tayyip Erdogan hebben door de jaren heen een *modus operandi* ontwikkeld, waarin ze zich regionaal kunnen laten gelden als grootmachten én de krachten bundelen in een verdeel- en heerstactiek jegens het Westen. Erik-Jan Zürcher ging in deze editie uitvoerig in op die ‘antiwesterse’ samenwerking, terwijl dit artikel zich specifiek richt op het handelen van Rusland en Turkije aan de randen van Europa. Met hun acties vormen de twee een hoofdpijndossier voor de NAVO en ondermijnen ze de interne eenheid binnen het bondgenootschap – waar Turkije zelf lid van is.¹ Om inzicht te bieden in de verschillende motieven, worden de Turks-Russische acties hieronder in perspectief geplaatst, waarna ingezoomd zal worden op vier recente casussen: Syrië, Libië, Nagorno-Karabach en de Turkse aanschaf van Russische S400-raketten. Daaruit voortvloeiend rijst de vraag: hoe moeten de westerse landen binnen de NAVO de ‘frenemies’ Poetin en Erdogan van repliek dienen?

HISTORISCHE CONTEXT: CONFRONTATIE EN SAMENWERKING DOOR DE EEUWEN HEEN

Vanaf het moment dat het Russische Rijk zijn grenzen in de 17e eeuw uitbreidde naar de Zwarte Zee en de Kaukasus kwamen de twee regionale grootmachten met elkaar in botsing.² Het eens zo machtige Ottomaanse Rijk – dat op dat moment inmiddels over zijn hoogtepunt heen was – verloor oorlog na oorlog van de Russen. De twee rijken zagen elkaar als directe concurrent en schroomden niet elkaar in een negatief daglicht te zetten. Zo bestempelde het Russische Rijk de Ottomanen als “zieke man van Europa” en andersom werden de expansieve en orthodox-christelijke Russen gedemoniseerd als grootste vijand van het Ottomaanse Rijk.

Met het ineenstorten van beide rijken rond de Eerste Wereldoorlog veranderden de machtsverhoudingen verder, maar kwam er naast spanning ook meer samenwerking. Terwijl het nieuwe, maar veel kleinere Turkije verslagen verder moest, herrezen de Bolsjewieken uit de as van

de Russische Revolutie en behielden het grondgebied van het Russische Rijk. Er volgde een korte periode van politieke, economische en culturele uitwisseling tussen Turkije en de Sovjet-Unie, maar de bilaterale betrekkingen bekoelden bij het aanbreken van de Koude Oorlog. Turkije sloot zich uit vrees voor Sovjet-expansionisme in 1952 aan bij de NAVO.

In de jaren tachtig vonden de twee elkaar weer. De liberalisatie van de Turkse economie speelde daarin een rol en gaf, vooral op het gebied van energiesamenwerking, een impuls aan de onderlinge handelsrelatie. Deze trend zette zich na de Koude Oorlog voort en zowel op politiek als maatschappelijk niveau intensiverde de onderlinge relatie – van toerisme en academische uitwisselingen tot aan gemengde huwelijken en zelfs militaire overeenkomsten.³ Ook nu speelde energie een belangrijke rol: verschillende gaspijpleidingen werden aangelegd en Rusland begon de bouw van Turkijes eerste kerncentrale in Akkuyu.

Ondanks deze (voornamelijk) economische betrekkingen, liepen de spanningen na de val van de Sovjet-Unie weer op. Turkije poogde gebruik te maken van de verzwakte positie van de Russische Federatie en begon zijn invloedssfeer uit te breiden in de nieuw onafhankelijke landen in de Kaukasus en in Centraal-Azië, die tot de Turkse taalfamilie behoren. Dit zette kwaad bloed in Moskou, dat de voormalige Sovjetrepublieken tot de eigen exclusieve invloedssfeer bleef beschouwen.

De Turks-Russische relatie van samenwerking en confrontatie is in de afgelopen tien jaar geïntensiveerd, mede doordat beide het machtsvacuüm proberen te vullen dat ontstaat door de tanende invloed van het Westen. Zowel president Poetin als president Erdogan zien inmiddels een steeds belangrijkere rol voor zichzelf op het wereldtoneel, meten zichzelf een autoritaire leiderschapsstijl aan en laten zich niet alleen politiek maar ook militair gelden in hun 'achtertuin'. Na de NAVO-top in Boekarest en het daaropvolgende Russisch-Georgische conflict in 2008 en de Oekraïne-crisis in 2014, groeiden de spanningen tussen Rusland en het Westen rond het Zwarte Zeegebied, waarbij Turkije zich tegenover het Kremlin opstelde als beschermheer van de Krim-Tataren op het door Rusland bezette schiereiland.⁴ Tegelijkertijd begon Turkije een assertiever en onafhankelijker buitenlands beleid te voeren. Vooral na de Arabische lente in 2011 kwam het in de Turkse en Russische achtertuinen van de Levant en de Kaukasus opnieuw tot botsingen, met als eerste strijdtoneel: Syrië.

SYRIË: IDLIB ALS HOOFDPIJNDOSSIER

De oorlog in Syrië duurt inmiddels tien jaar, en president Bashar Hafiz al-Assad zit opnieuw ferm in het zadel. Stevig leunend op Rusland en Iran voor (militaire) steun, lukte het hem om ongeveer 65 procent van het land te heroveren op rebellegroepen en ISIS. De hoop van vele Europese leiders om tot een politiek akkoord te komen zonder Assad lijkt hiermee niet langer realistisch. En tegelijkertijd is de toekomst van Syrië nog niet bepaald. Het overgebleven hoofdpijnossier? De provincie Idlib in het Noordwesten, die in handen is van de milizie Hayat Tahrir al-Sham (HTS) en militair wordt gesteund door Turkije. Het is één van de laatste gebieden in het land dat nog niet is heroverd door Assad en waar door Rusland en Turkije gesteunde partijen zich lijnrecht tegenover elkaar bevinden. Daarbij is een groot deel van de bijna vier miljoen mensen in het gebied vluchteling, wat betekent dat verdere escalatie geheid gepaard zal gaan met een verdere verslechtering van de humanitaire situatie.

De reden dat president Erdogan in februari 2020 een grootscheeps tegenoffensief startte om Assads opmars richting Idlib te stoppen, was tweeledig en is ook van

daag de dag nog relevant: het weghouden van Syrische troepen bij de Turkse grens én voorkomen dat Turkije opnieuw te maken zou krijgen met nieuwe, grote groepen vluchtelingen. Het draagvlak voor de opvang van de inmiddels 3.7 miljoen Syrische vluchtelingen in het land is sterk gedaald en vormde naar verluidt één van de redenen voor de tegenvallende verkiezingsuitslag voor Erdogans AK-partij in 2019. Assad, daarentegen, wil het gebied het liefst zo snel mogelijk weer toevoegen aan zijn invloedssfeer en heeft Rusland in die strijd hard nodig. Toch is die keuze voor Poetin minder evident. Enerzijds is de Russische president bereid Assad te blijven steunen, onder meer omdat het hem in staat stelt Rusland als grootmacht in de regio te profileren en via de marinebasis van Tartous en de luchtmachtbasis nabij Latakia een militaire aanwezigheid te behouden in de Middellandse Zee. Anderzijds is hem er ook veel aan gelegen de relatie met Turkije goed te houden – en denkt Erdogan daar *vice versa* hetzelfde over.

Daarmee zien we twee partijen die meer dan ooit tegenover elkaar op het strijdtoneel kwamen te staan en er tegelijkertijd voor kiezen rechtstreekse confrontaties te voorkomen door middel van coördinatie of (na verloop van tijd) de-escalatie, zoals rondom het in 2015 door Turkije neergeschoten Russische Sukhoi SU-24M gevechtsvliegtuig.

LIBIË: LICHT AAN HET EINDE VAN DE TUNNEL?

Terwijl Assad met Russische steun de Arabische lente wist te doorstaan kwam de Libische alleenheerser Muammar Gaddafi in 2011 ten val na een westerse luchtcampagne tegen zijn leger. Dit was zeer tegen de zin van Rusland, dat tot de dag van vandaag klaagt dat het Westen hiervoor een VN-veiligheidsraadresolutie heeft misbruikt.

Bijna tien jaar later, na een decennium vol interne strijd in Libië, kwam het in januari 2020 tot een, mede door Rusland en Turkije bemiddelde, maar fragiele wapenstilstand en werd afgelopen februari – als onderdeel van een VN-vredesplan – een waarnemend premier verkozen: Abdelhamid Dbeibeh. Onder diens leiding is een interim-regering samengesteld, die zich zal richten op het voorbereiden van de parlements- en presidentsverkiezingen op 24 december. Dat betekent dat na jarenlang verdeeld te zijn door twee kampen, de bevolking van Libië weer de kans krijgt een eigen president en parlement te kiezen. De grootste uitdaging: de aanwezigheid van naar verluidt twintigduizend buitenlandse militairen en huursoldaten (onder meer gefinancierd door Rusland en Turkije), die het land moeten verlaten.⁵

Als we spreken over 'de twee kampen', gaat het hier aan de ene kant over generaal Khalifa Haftar – gesteund

Turkije sloot zich uit vrees voor Sovjet-expansionisme in 1952 aan bij de NAVO. Afgebeeld staat een Turkse soldaat met Turkse vlag en om zijn mouw het NAVO-embleem geborduurd (foto: M.Moira / Shutterstock.com)

door Rusland, Egypte en de Verenigde Arabische Emiraten (VAE) – en aan de andere kant over Fajez al-Sarraj, gesteund door de VN, Turkije en Qatar. Ook in dit conflict staan Turkije en Rusland dus aan weerszijde, maar vergeleken met Idlib is er sprake van een groter strategisch belang. Zo gaf president Erdogan in eerste instantie aan zich in de strijd te mengen, omdat de ‘Government of National Accord’ (GNA)-regering van Sarraj daarom vroeg. Maar experts wijzen toch vooral in de richting van een maritiem verdrag dat Ankara en de GNA in 2019 sloten en waarmee het land aanspraak wil maken op een deel van de olie- en gasvelden in het oosten van de Middellandse Zee.⁶ Poetin, daarentegen, hoopt – net als in Syrië – op een uitbreiding van zijn invloed in het Midden-Oosten en aast op hernieuwde oliecontracten. Echter, zijn strategische doel lijkt toch vooral te liggen in het veiligstellen van een militaire basis aan de zuidflank van Europa (in Syrië) en dus van het NAVO-gebied.

Het patroon van Syrië herhaalde zich: Rusland en Turkije bleken het uiteindelijk ondanks hun tegengestelde belangen, en steun voor verschillende kampen, eens te kunnen worden over ‘deconflicting’. Echter, nu de nieuwe interim-regering recentelijk is aangetreden, is het de vraag of en zo ja wanneer beide partijen hun huurlingen de opdracht zullen geven het land te verlaten – en ze hiermee (een deel van) hun invloed afstaan.

NAGORNO-KARABACH: GEOPOLITIEK TOUWTREKKEN

Behalve in het Midden-Oosten komt het ook op de historische breuklijn van de zuidelijke Kaukasus tot een botsing tussen de twee regionale grootmachten. Rusland is formeel een bondgenoot van Armenië, terwijl Turkije steeds openlijker politieke en militaire steun levert aan het cultureel nauw verwante Azerbeidzjan.⁷ Als de reeds oplopende spanningen in september 2020 escaleren begint de Azerbeidzjaanse president Ilham Aliyev een militaire ope-

ratie waarmee hij binnen enkele weken tijd veel gebied weet te heroveren op Armeense en separatistische troepen. Onder andere de Turkse Bayraktar-II drones geven Azerbeidzjan een groot tactisch voordeel, wat van cruciaal belang blijkt voor de strijd in het bergachtige gebied en wat ook de NAVO aan het denken zet over dit steeds belangrijker instrument van moderne oorlogsvoering. Joël Postma en Danny Pronk gaan hier in hun bijdragen over de tactische, militair-operationele en geopolitieke aspecten van drones elders in dit nummer verder op in.

In de strijd tussen bondgenoot Armenië en Azerbeidzjan wacht Rusland lang af alvorens in te grijpen. Dit om de eigen goede banden met het regime van Aliyev niet te schaden. Moskou wijst erop dat zijn bondgenootschappelijke verplichtingen jegens Armenië niet gelden voor Nagorno-Karabach.⁸ Uiteindelijk trekt Moskou toch het initiatief naar zich toe, mede ingegeven door bezorgdheid over de groeiende Turkse invloed. President Poetin dwingt persoonlijk een staakt-het-vuren af. Hij bemiddelt een akkoord buiten Turkije, en het officiële Minsk-proces van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), om en stationeert bijna tweeduizend troepen in Nagorno-Karabach als 'vredesmissie'.

Turkije lijkt zijn belangrijke ondersteunende rol in de Azerbeidzjaanse overwinning slechts gedeeltelijk te kunnen verzilveren.⁹ Het heeft weliswaar de banden met Azerbeidzjan verder aangehaald, maar had veel meer gewild. Waaronder permanente stationering van eigen troepen in de regio, een formele rol in het vredesproces en een ongehinderde toegang tot de Kaspische Zee via een landverbinding door Armenië naar Bakoe. Dit alles stuit op weerstand van Rusland. De militaire aanwezigheid van een NAVO-lidstaat in de Russische achtertuin gaat Rusland een stap te ver. Turkije wordt formeel buiten het akkoord gehouden en ook de transportcorridor vanuit de aan Turkije grenzende exclave Nakhchivan, blijft onder controle van de Russische veiligheidsdienst (FSB).¹⁰

Toch botsen de belangen van Rusland en Turkije niet alleen in Nagorno-Karabach. Net als in Syrië en Libië overlappen ze ook. Beide landen willen de regionale conflicten zelf managen en vooral het Westen buiten de deur houden.¹¹ Zo hebben Rusland en Turkije gezamenlijk een observatiecentrum opgezet om de wapenstilstand in Nagorno-Karabach te monitoren. De VS en Frankrijk, naast Rusland beide co-voorzitters van het officiële Minsk-bemiddelingsproces van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), zijn effectief buitenspel gezet en ook de EU speelde geen rol van betekenis. De NAVO kon slechts bezorgdheid uiten en met lede ogen aanzien hoe bondgenoot Turkije onverzettelijk steun bleef leveren aan Aliyev. Het valt nog te bezien of de EU en de

VS onder Biden in de toekomst meer kunnen doen, dan enkel via het Minsk-proces de feitelijke nieuwe situatie te legitimeren.¹²

DE SPAGAAT VAN DE S400

Waar de NAVO in de bovengenoemde drie regionale conflicten hoogstens een bezorgde bijrol speelt kampt het bondgenootschap zelf ook met de prangende vraag of een prominent NAVO-lid wel met Russisch militair materieel mag werken. Dit zorgt al jaren voor grote spanning tussen Turkije en zijn westerse bondgenoten. Turkije had reeds in 1993 al de ongemakkelijke primeur om als eerste NAVO-land wapens en ander militair materieel van Rusland te kopen, mede ingegeven door westerse wapenboycots vanwege het conflict met de Koerdische Arbeiderspartij.¹³ Maar Erdogan ging nog een stapje verder toen hij het Russische S400-luchtafweersysteem aanschafte en dit zelfs "de meest belangrijke overeenkomst in onze moderne geschiedenis" noemde. Rusland ziet dit als een overwinning waarmee het via Turkije de NAVO ondermijnt en de reeds door de kwestie-Gülen gespannen Turks-Amerikaanse betrekkingen nog verder op scherp heeft gezet.

De VS hebben eerder gewaarschuwd dat deze deal een gevaar vormt voor de geïntegreerde NAVO-luchtverdediging en dat het Russische leger zo toegang krijgt tot de Turkse krijgsmacht en defensie-industrie. Inmiddels zijn de VS ook op sancties overgegaan tegen de defensiesector van NAVO-bondgenoot Turkije: bepaalde Amerikaanse exportvergunningen en leningen zijn opgeschort. Dit brengt de snelgroeiende Turkse defensie-industrie in de problemen door de afhankelijkheid van geïmporteerde onderdelen zoals de Amerikaanse CTS-800a *turboshaft* motor.¹⁴ Naast de sancties is Turkije ook uitgesloten van het F35-programma.

De S400-kwestie heeft Turkije in een spagaat gebracht. Aan de ene kant is Erdogan bereid een autonoom aan-schafbeleid te voeren, zelfs als dat in het verkeerde keelgat schiet bij NAVO-bondgenoten en leidt tot sancties. Aan de andere kant is Turkije ondanks alles niet voornemens uit de NAVO te stappen en deelt het belangrijke handels- en veiligheidsbelangen met zijn bondgenoten. Ankara heeft reeds geprobeerd uit deze spagaat te komen door de nieuwe regering-Biden aan te bieden de S400-raketten elders te stationeren, tot nu toe met weinig succes. Het Turks-Amerikaanse gekibbel is ongetwijfeld door het Kremlin genoegzaam gadegeslagen.

CONCLUSIE

De drie conflicten in Syrië, Libië en Nagorno-Karabach en de kwestie van de S400-raketten zijn feitelijk moderne manifestaties van de historisch gegroeide en complexe

De S400-kwestie heeft Turkije in een spagaat gebracht. Aan de ene kant is Erdogan bereid een autonoom aanschafbeleid te voeren. Ook als dat in het verkeerde keelgat schiet bij NAVO-bondgenoten. Aan de andere kant is Turkije ondanks alles niet voornemens uit de NAVO te stappen. Afgebeeld staat een Russische S400-installatie in Turkije (foto: Yuri Tuchkov / Shutterstock.com)

Turks-Russische relatie van ‘*adversarial collaboration*’, het pragmatisch en opportunistisch samenwerken van twee rivalen.¹⁵ Ondanks hun botsende belangen vinden Poetin en Erdogan elkaar in de gedeelde wens om hun binnenlandse controle te bestendigen en de dienst uit te maken in de eigen achtertuin... en vooral om het bemoeizuchtige Westen buitenspel te zetten. Het Amerikaanse en Europese gehamer op democratie en mensenrechten wordt niet op prijs gesteld door beide presidenten, die elk kampen met groeiende binnenlandse onvrede en zich liever van een autoritaire leiderschapsstijl bedienen.

Tegelijkertijd hebben zowel Rusland als Turkije het vacuum dat ontstond door de tanende invloed van het Westen haarfijn aangevoeld en benut om hun regionale invloed in het Midden-Oosten en de zuidelijke Kaukasus te vergroten. Ondanks dat ze daarmee voortdurend, en op riskante wijze, met elkaar in botsing kwamen, lijken Poetin en Erdogan een voorkeur te hebben voor elkaar als rivaal. Ze weten dat ze als puntje bij paaltje komt de situatie snel kunnen de-escaleren en het vlot eens kunnen worden – niet gehinderd door ‘westerse besognes’ zoals respect voor internationaal recht en mensenrechten.

Voor de NAVO vormt deze Turks-Russische relatie een driedubbele uitdaging. De regering-Biden heeft de bescherming van democratie tot haar voornaamste speerpunt benoemd en zal naar verwachting ook deze politieke waarden binnen de NAVO sterker benadrukken, wat de spanningen met de autoritaire leiders Poetin en Erdogan nog groter maakt. Het Turkse gedweep met Russisch wapentuig zet de verhoudingen binnen het bondgenootschap verder op scherp. Tenslotte moet de NAVO met lede ogen toekijken hoe Rusland en Turkije steeds openlijker de lakens uitdelen in de regio rondom het NAVO-grondgebied en daarbij riskante confrontaties niet uit de weg gaan.

Ondanks dat het een schier onmogelijke opgave lijkt om door dit mijnenveld te laveren doen NAVO-landen er goed aan zich te herinneren dat de Russisch-Turkse haat-liefdeverhouding toch vooral is gebaseerd op gedeeld opportunisme. Beide landen maken vooral gebruik van steken die het Westen zelf heeft laten vallen en lijken daardoor machtiger en meer eensgezind dan ze feitelijk zijn. Westerse landen kunnen Rusland en Turkije niet op miraculeuze wijze omtoveren in voorbeeldige leden van de internationale gemeenschap, maar wel degelijk de

De NAVO kon slechts bezorgdheid uiten en met lede ogen toekijken hoe bondgenoot Turkije onverzettelijk steun bleef leveren aan Azerbeidzjan. Het valt te bezien of de EU en de VS onder Biden in de toekomst meer kunnen doen dan, via het Minsk-proces, de feitelijke nieuwe situatie te legitimeren. Afgebeeld staat de Amerikaanse president Joe Biden (foto: BiksuTong / Shutterstock.com)

kosten-batenanalyse van beide regeringen beïnvloeden. Een meer betrokken, strategisch en vooral *gezamenlijk* beleid van de VS, de EU en de andere Europese lidstaten van de NAVO, zowel ten aanzien van Rusland en Turkije afzonderlijk als ten aanzien van de ‘ring van instabiliteit’ rondom het NAVO-grondgebied, is dan ook onontbeerlijk om de bovengenoemde uitdagingen het hoofd te bieden.

Bob Deen is *Senior Research Fellow* bij de Security Unit van Instituut Clingendael en coördinator van het Clingendael Russia and Eastern Europe Centre. Zijn onderzoek richt zich op internationale veiligheidsvraagstukken en multilaterale samenwerking, met een regionale focus op Oost-Europa, de Kaukasus en Centraal-Azië.

Nienke van Heukelingen is als *Research Fellow ‘EU & Global Affairs’* verbonden aan Instituut Clingendael, waar zij onderzoek doet naar EU-Turkije relaties en migratie.

Niels Drost is als stagiair verbonden aan de Security Unit van Instituut Clingendael, waar hij onderzoek doet naar Europese defensiesamenwerking, Rusland en Oost-Europa. Hij studeert *International Relations in Historical Perspective* (MA) aan de Universiteit Utrecht.

Wilt u reageren?

Mail de redactie: redactie@atlcom.nl.

1. Rob de Wijk, ‘Erdogan en Poetin delen hun anti-westerse rancune en ondermijnen de NAVO,’ *Trouw*, opiniesectie, 16 oktober 2020, beschikbaar op <https://www.trouw.nl/opinie/erdogan-en-poetin-delen-hun-anti-westerse-rancune-en-ondermijnen-de-navo~bb542907/>.
2. Voor een gedetailleerdere weergave van de geschiedenis van de Turks-Russische relatie, zie: Evren Balta en Mitat Çelikpala. 2020. ‘Turkey and Russia: Historical Patterns and Contemporary Trends in Bilateral Relations,’ in: *The Oxford Handbook of Turkish Politics*, ed. Günes Murat Tezcür. Oxford, Oxford University Press; Fatma Aslı Kelkitli. 2017. *Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia*, New York, Routledge.
3. In tegenstelling tot de S400-deal van nu waren deze militaire overeenkomsten van beperkt karakter. Turkije kocht wapens, 19 helikopters en 70 gepantserde personeelsvoertuigen van Rusland voor 114 miljoen dollar in 1993. En in 2008 sloot Turkije een overeenkomst voor de aanschaf van Russische antitankwapens voor de middellange afstand, wat neerkwam op 80 wapeneenheden en 800 raketten.
4. Voor een goed overzicht van Turks-Russische relaties rond het Zwarte Zeegebied, inclusief de kwestie van de Krim-Tataren, zie International Crisis Group, *Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus*, Report no. 250, 28 juni 2018, beschikbaar op <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/250-russia-and-turkey-black-sea-and-south-caucasus>
5. Al Jazeera, ‘Serious crisis’: 20,000 foreign fighters in Libya, UN says,’ 2 december 2020, beschikbaar op <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/2/un-20000-foreign-fighters-in-libya-are-a-serious-crisis>.
6. Bijvoorbeeld: Toon Beemsterboer, ‘Poetins kunstje werkt niet in Libië,’ *NRC*, sectie buitenland, 16 januari 2020, beschikbaar op <https://www.nrc.nl/nieuws/2020/01/16/poetins-kunstje-werkt-niet-in-libie-a3987054>.
7. Haldun Yalçinkaya, ‘Turkey’s Overlooked Role in the Second Nagorno-Karabakh War,’ *The German Marshall Fund of the United States*, 21 januari 2021, beschikbaar op <https://www.gmfus.org/publications/turkeys-overlooked-role-second-nagorno-karabakh-war>
8. Het lidmaatschap van de Collectieve Veiligheidsverdragsorganisatie (CSTO) verplicht Rusland wel tot het verdedigen van het grondgebied van Armenië maar geldt niet voor Nagorno-Karabach en de omliggende door Armenië bezette districten, die door Rusland niet als onderdeel van Armenië worden erkend.
9. Neil Hauer, ‘Turkey’s Diplomatic Struggles in the Caucasus’, *Asia Times*, 10 maart 2021, beschikbaar op <https://asiatimes.com/2021/03/turkeys-diplomatic-struggles-in-the-caucasus/>
10. Daria Isachenko, ‘Turkey–Russia Partnership in the War over Nagorno-Karabakh: Militarised Peacebuilding with Implications for Conflict Transformation,’ *German Institute for International and Security Affairs*, november 2020, beschikbaar op <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2020C53/>
11. Ibid.
12. Thomas de Waal, ‘Unfinished Business in the Armenia-Azerbaijan Conflict,’ *Carnegie Europe*, 11 februari 2021, beschikbaar op <https://carnegieeurope.eu/2021/02/11/unfinished-business-in-armenia-azerbaijan-conflict-pub-83844>.
13. Fatma Aslı Kelkitli. 2017. *Turkish-Russian Relations: Competition and Cooperation in Eurasia*, New York, Routledge.
14. Fergat Gurini, ‘Turkey’s Unpromising Defense Industry,’ *Carnegie Endowment for International Peace*, 9 oktober 2020, beschikbaar op <https://carnegieendowment.org/sada/82936>.
15. Güney Yildiz, ‘Turkish-Russian Adversarial Collaboration in Syria, Libya, and Nagorno-Karabakh,’ *German Institute for International and Security Affairs*, maart 2021, beschikbaar op <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2021C22/>.